

ANTROPOLOGINIAI ATOKESNIŲ IR NEURBANIZUOTŲ VIETŲ RAIIDOS STRATEGINIO VALDYMO ASPEKTAI

Jonas Jasaitis

Šiaulių universitetas

Anotacija

Formuojantis poindustrinei visuomenei, kurią vis dažniau apibūdiname kaip žinių ir kūrybos visuomenę, išryškėja esminiai vietovių socioekonominio ir sociokultūrinio vaidmens pokyčiai. Nors kaip kuriose pasaulio valstybėse miestai ir toliau tarsi nesulaikomai auga, tačiau jų vaidmuo visur įgyja naujų bruožų. Nuolat tobulinamas kelių tinklas, vis spartesnės kolektyvinio ir asmeninio transporto priemonės sąlygoja kitokį vietovių geografinės padėties įvertinimą. Atsiranda nauji atstumų tarp įvairių vietovių vertinimo kriterijai, susisiektimas tarp jų darosi greitesnis ir patogesnis. Žemė rutulys tarsi sumažėjo ir bet kuri jo vieta tapo lengviau pasiekama. Kompiuterinės ir internetinės technologijos suteikia galimybę skirtingų vietovių gyventojams gauti ir perduoti naujausią informaciją praktiškai tuo pat metu. Stambius industrinius masyvus vis dažniau keičia lanksti gamybos padalinių ir jų filialų sistema. Moderniausias technologijas naudojančios įmonės neretai statomos užmiesčiuose, nes jas aptarnauti pakanka žymiai mažesnio darbuotojų skaičiaus. Vyksta sparti mokslo ir verslo kooperacija: įmonės konkurencingumą lemia ne tiek jos industrinė aplinka, kiek gebėjimas prisitaikyti prie ypatingai greitai besikeičiančių vartojimo poreikių. Mokslo ir mokymo institucijos vertė labiausiai priklauso ne nuo vietovės, kurioje ji įsikūrusi, o nuo joje besiformuojančių naujų akademinų mokyklų, tarp kurių vis didesnę reikšmę įgauna socialinių ir humanitarinių mokslų centrai.

Ypatingai dinamiškoje situacijoje vis labiau išryškėja prieštaravimai tarp nepalyginamai išaugusio visuomenės socialinio aktyvumo, iš naujo atrandamo bendruomeniško poreikio ir sustabarėjusių viešojo sektoriaus valdymo struktūrų, tik statistiniais, dažniausiai išorinės aplinkos rodikliais besiremiančių valdymo metodologijų, šios paskirties institucijų nesugebėjimo reaguoti į naujus globalinius iššūkius. Šiame straipsnyje analizuojama naujos strateginio planavimo metodologijos būtinybė ir jos įgyvendinimo galimybės skirtingo urbanizacijos lygio vietovėse.

Pagrindiniai žodžiai: strateginio planavimo prielaidos, baziniai socialiniai poreikiai, pilietinis dalyvavimas, naujas neurbanizuotų vietovių vaidmuo, darnus vystymasis.

Įvadas

Mokslinė problema, naujumas ir aktualumas.

Lankantis labiausiai išsivysčiusiose Vakarų valstybėse neretai jau sunku pasakyti, kur baigiasi „miestas“ ir prasideda kaimas“. Stambius industrinius masyvus vis dažniau keičia lanksti gamybos padalinių ir jų filia-

lų sistema, kuriai aptarnauti pakanka žymiai mažesnio darbuotojų skaičiaus. Moderniausias technologijas naudojančios įmonės neretai statomos užmiesčiuose, nes ten palankesnės sąlygos vadinamiesiems „plyno lauko“ projektams: pigesnė žemė, daugiau erdvės gamybinių padalinių ir infrastruktūros objektų plėtrai, mažesnis aplinkos užterštumas, nėra pašalinio triukšmo, vibracijos ir pan. Galima lengviau sukurti jaukesnę darbo ir poilsio aplinką. Kadangi naujų įmonių atsiradimas sąlygoja teigiamus gyventojų užimtumo pokyčius (sukuriamos papildomos darbo vietos, atsiranda naujų pragyvenimo šaltinių, gerėja sociokultūrinė situacija), tai šį procesą dažniausiai gana palankiai sutinka tiek regioninės ir savivaldos institucijos, tiek apylinkių bendruomenės.

Tačiau posovietinėje erdvėje šie procesai yra žymiai sudėtingesni ir lėtesni. Užmiesčio teritorijų ūkinę pažangą labiausiai stabdo įsisenėję, naujų socialinės raidos tendencijų nebeatitinkantys mąstymo ir valdymo stereotipai. Įsigalėjusi centrinė biurokratija kaimiškas teritorijas vis dar tebevertina kaip išimtinai agrarinio sektoriaus veiklos zoną. Naujų gamybinių ir paslaugų sferos objektų plėtrai trukdo pasenusi teisinė bazė ir perteklinis veiklos reglamentavimas. Centrinėse valdymo institucijose labai sunkiai skina si kelią naujas kaimo, kaip daugiavertinės erdvės vaidmens suvokimas. Su didžiuliu nepasitikėjimu sutinkami pasiūlymai investuoti į užmiesčio vietovių socialinę infrastruktūrą. Neatitikimas tarp žinių visuomenės diktuojamo naujo požiūrio į visą valstybės teritoriją kaip vieningą gyvybinę erdvę ir pasenusios socioekonominio planavimo metodologijos yra viena iš didžiausių ir sudėtingiausių problemų, kurias turi spręsti šiuolaikiniai socialinių mokslų centrai.

Tyrimo objektas, tikslas ir uždaviniai. Pastaraisiais metais mūsų vykdomų tyrimų svarbiausias tikslas yra atskleisti naujas neurbanizuotų ir atokesnių, nuo pagrindinių industrinių centrų nutolusių vietovių socioekonominės ir sociokultūrinės raidos galimybes. Apžvelgiamo šiuo metu naudojamas strateginio planavimo metodikas, analizuojame pagal jas sudarytus regionų ir savivaldybių strateginės plėtros planus bei jų vykdymo rezultatus, fiksuojame per pastarąjį dešimtmetį vykstančius jų ekonominės veiklos ir gyven-

tojų struktūros pokyčius, nagrinėjame europinio (ES) kaimo plėtros diegimo Lietuvoje procesus. Labiausiai išsivysčiusių ES valstybių kaimiškųjų vietovių socialinių pokyčių analizė leidžia atskleisti skirtingų strateginio valdymo metodologijų efektyvumą, išryškinti naujas socioekonominės pažangos perspektyvas stiprėjančių globalizacijos iššūkių akivaizdoje. Pastarųjų metų ekonominės krizės fenomenas skatina ypatingai kritiškai vertinti liberaliosios ideologijos nuostatas bei jomis pagrįstus prognozavimo ir planavimo modelius. Aptardami teorinių ir empirinių tyrimų medžiagą, teikiame pasiūlymus, kaip reikėtų keisti strateginės plėtros planų struktūrą, išdėstyti plėtros kryptis ir prioritetus.

Tyrimo metodai: teorinių šaltinių analizė, strateginio planavimo metodikų palyginimas, regionų (apskričių) ir savivaldybių strateginės plėtros planų nagrinėjimas naujų planavimo tendencijų kontekste, pasiūlymų, kaip efektyvinti strateginio valdymo procesą, rengimas. Šie pasiūlymai yra pagrįsti tyrimų, kuriuos vykdome nuo 2004 metų vidurio, rezultatais. Be to, juos teikdami remiamės Vilmos Atkočiūnienės (2006-2010), Rasos Melnikienės (2008-2010), Arūno Poviliūno (2002-2009), Antano Poviliūno (2008), Mečislovo Treinio (2002-2008) ir kitų autorių darbais. Antrasis nepriklausomybės atkūrimas paskatino pažvelgti į Lietuvos visuomenės raidos procesus 1918-1940 metais. Ieškodami pažangių tendencijų tęstinumo galimybių, apžvelgiame ir to laikotarpio amžininkų - Domo Cesevičiaus, Broniaus Povilaičio, Jurgio Krikščiūno, Jono Krikščiūno, Jono Prano Aleksos ir kt. darbus.

1. Individas ir pilietinė visuomenė sparčių permainių kontekste

Pilietinės visuomenės susiformavimą labiausiai lemia politinės, ekonominės ir kultūrinės situacijos pokyčiai. Apie tai gana akivaizdžiai liudija Lietuvos visuomenės pokyčiai XX ir XXI amžių sandūroje. Tiesa, 1920-1940 metų Lietuvos gyventojų socialinė raida dar nėra pakankamai išsamiai atskleista mokslinėje literatūroje. Kaip nepriklausomos Lietuvos dvidešimtmetis paveikė gyventojų pilietines nuostatas, žinome tik apytiksliai, tačiau tuo metu vykę valstybingumo raidos procesai stebina tiek savo užmojais, tiek ir jų įgyvendinimo rezultatais. Valstybė, apie kurios atkūrimą paskelbė Vasario 16-osios aktas, tuo metu neturėjo jokių aiškių apibrėžtų ir pripažintų sienų. Nebuvo jokių savarankiškai valstybei būdingų centrinės valdžios ir savivaldos institucijų. Nebuvo jokio valstybės biudžeto ir jo formavimo šaltinių. Miestų vaidmuo tuometinėje situacijoje buvo neapibrėžtas, o jų vystymosi galimybės - neaiškios. Tačiau per trumpą laikotarpį buvo pasiekti tokie politinės ir ekonominės veiklos rezultatai, kad jų nepajėgė sunaikinti net okupacijos penkiasdešimtmetis.

Gana netikėtas išvadas tenka padaryti, lyginant dabartinius viešojo sektoriaus valdymo pokyčius su išvalgomis, kurias randame Lietuvos ikiokupacinio laikotarpio, t.y. XX a. trečiojo bei ketvirtąjo dešimtmečio ekonomistų ir sociologų darbuose. Vis dažniau iškyla esminis socialinės raidos vertinimo klausimas: kokią visuomenę kuriame ES nare tapusioje Lietuvoje? Samdinių, kuriuos valdo gana siauras save „elitu“ vadinantis sluoksnis, ar laisvųjų savininkų, savanoriškai ir aktyviai dalyvaujančių visuose pilietinės veiklos baruose?

Grėsmingai didėjantis visuomenės susipriešinimas, plintantis abejingumas ir tautinės tapatybės silpnėjimas, iki nematyto masto išaugusi emigracija, jau neretai tapatinama su masine evakuacija (karo ar didžiulių stichinių nelaimių atvejais) liudija apie labai rimtas valstybės strateginio valdymo problemas. Sugretinimas nuostatų, kurias prieš keletą metų politinėje opozicijoje buvęs dabartinis premjeras Andrius Kubilius dėstė plačiame rašinių cikle „Ką daryčiau kitaip?“ su jo vadovaujamos Vyriausybės šių dienų veiksmais iškelia daugybę klausimų apie centrinės valdžios santykį su savivalda, bendruomenių bei individo vaidmens sampratos pokyčius, gilėjančius visuomenės erozijos priežastis ir galimybes sumažinti praigaistingas tautai ir valstybei šios erozijos pasekmes. Vis labiau stiprėja įspūdis, kad Lietuvoje antrą kartą „lipama ant to paties grėblio“, t.y. kartojamos beveiktos klaidos, kurios buvo padarytos XX a. trečiajame - ketvirtajame dešimtmetyje ir kurios vėliau sąlygojo labai tragiškas visai tautai pasekmes. Dabartiniai valstybės vadovai lyg ir viską bando daryti, jų požiūriu, teisingai, prisiimdami atsakomybę už savo veiksmus, tačiau ignoruodami jų nuostatų neatitinkančius pasiūlymus ir atmesdami kitokią nuomonę išreiškiančiųjų argumentus, tuo pat metu labiau prarasdami visuomenės pasitikėjimą ir ją skaidydami.

Didžiausią 1918 m. atkurtos valstybės teritorijos dalį sudarė daugiausia svetimųjų valdomi dvarai. Nors, kaip nurodo G. Vaskela [1, 23 p.] žemės ūkis buvo pagrindiniu pragyvenimo šaltiniu daugiau kaip 80 proc. krašto gyventojų, bet vietiniams valstiečiams apytiksliai priklausė tik ketvirtadalis dirbamos žemės ir miškų. Atkurtoji valstybė pirmiausiai susidūrė su ypatingai sunkiomis socioekonominėmis problemomis – darbo vietų stygiumi ir maisto produktų trūkumu. O tuo pat metu teko net trimis kryptimis (bolševikinio „Litbelo“ šalininkų, tuometinės Lenkijos ir bermontininkų) kautis dėl valstybės teritorijos išsaugojimo ir jos tarptautinio pripažinimo.

Dabar net sunku įsivaizduoti, kaip to meto visuomenė trečiojo dešimtmečio pradžioje įstengė susitelkti: sudaryti savo centrinį valdymo aparatą, sukurti kariuomenę ir policiją, apsiginti nuo neketinančių pasitraukti arba besistengiančių įsibrauti gerai gin-

kluotų svetimų karinių junginių, suformuoti vietos savivaldą ir pradėti vykdyti savarankišką vidaus ir užsienio politiką. Atsakymą randame ypatinguose to metu besiformuojančios centrinės valdžios ir visuomenės santykiuose, grindžiamuose visišku tarpusavio pasitikėjimu, siekiu ir gebėjimu susitarti. Visiškai pasiteisino to meto Lietuvos vadovų pagarbus požiūris į savo krašto žmones, išsigilinimas į jų viltis, lūkesčius ir galimybes.

Tuometinė valstybės kūrimo strategija rėmėsi labai aiškiai išreikšta nuostata – kuo greičiau ir teisingiau patenkinti gyventojų pagrindinius socialinius poreikius: užtikrinti visuotinę tvarką, šeimos saugumą, suteikti galimybę dirbti sau ir pasijusti savojo krašto šeiminkais. Didžiausios viltys buvo siejamos su dvarininkų žemėvaldos panaikinimu ir žemės skyrimu bežemiams ir mažžemiams, tikintis, kad iš jų netolimoje ateityje susiformuos valstybės interesus suvokianti gausi ir aktyvi vidurinioji klasė. Netrukus po paskelbto kvietimo stoti į kuriamą Lietuvos kariuomenę jau 1918 metų gruodyje buvo sudaryta Žemės reformos komisija, o praėjus vos pusmečiui, 1919 m. liepos 1 d. Valstybės taryba nutarė skirti žemės sklypus buvusiems kariams ir karininkams. Taip tuometinė krašto vadovybė iškart pradėjo vykdyti pažadą, duotą kariams savanoriams, stojusiems ginti savo valstybės. 1922 m. balandžio 3 d. paskelbtas Žemės reformos įstatymas, numatantis nusavinti dvarininkų valdas, paliekant jų savininkams ne daugiau kaip 80 ha žemės. Toks nenusavinamo ploto dydis buvo parinktas neatitiktinai. G. Vaskela [1, 103 p] pažymi, kad tai buvo „skiriamoji riba tarp dvarininkų ūkių ir tų stambių ūkių, kuriuos XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje įsigijo prakutę lietuvių valstiečiai ar negausūs to meto lietuvių inteligentai, pramonininkai ir prekybininkai.“

Pagrindiniai žemės reformos darbai buvo atlikti per labai trumpą, mūsų akimis žiūrint, ketverių metų laikotarpį. 1922-1926 metais B. Povilaičio [2], A. Svirskio [3, 8 p.] ir kitų duomenimis sklypai buvo paskirti daugiau 65 tūkst. šeimų. Apie 12 tūkst. sklypų buvo išdalinta kaimo amatininkams, žvejams ir su kaimu verslo arba tarnybos ryšiais susijusiems miestelėnams. Per tuos ketvertą metų buvo sukurta daugiau kaip 159 tūkst. vienkiamų, užimančių 1,66 mln. ha žemės. A. Svirskis pažymi, kad žemės ūkio produktai sudarė apie 90 proc. Lietuvos eksporto.

Žemės sklypas – tai ne tik nekilnojamasis turtas bei pragyvenimo šaltinis. Asmuo, tapęs žemės savininku, pasijunta susijęs su savo valstybe ne tik turtais, bet ir emociniais bei kultūriniais ryšiais. R. Mikatavaige [4] žodžiais tariant, jis įgyja „gabalėlį valstybės“. Įdomu tai, kad tokia nuostata Lietuvoje gyvuoja jau daugiau kaip šimtmetį. Pavyzdžiui, Lietuvai 1939 metais atgavus Vilniaus kraštą iškilo jo gyventojų integracijos į pilietinę visuomenę problema. 1940 metams

parengtame kalendoriuje K. Purickis rašė: „Mums reikia eiti prie to, kad pagal išgales visi kaimuose gyvenantieji turėtų nuosavą žemės sklypą, o miestų darbininkai – nuosavus namus, nors mažą darželį.“ Šiai minčiai pritarė ir S. Jakubauskas straipsnyje „Žemės ūkio reforma“ [5]: „Kadangi auga pramonė, auga ir darbininkija. Vyriausybės uždavinys — kiek leidžia jos galimybės, aprūpinti miestų darbininkus nuosavais namukais ir nedideliais žemės sklypeliais.“

Žemės savininkų sluoksnyje, kaip rodo ne tik Lietuvos praktika, susiformuoja tvirtos patriotinės nuostatos. Ūkininkai ir su jais susiję neagrarinio verslo savininkai sudaro vidurinėsios klasės – valstybės išlikimo garanto – pagrindą. Itin ryškiai tai patvirtino Suomijos pavyzdys, kai kiek ilgesnę ir gilesnę negu Lietuvos pilietiškumo patirtį turėjusi jos visuomenė 1940 metais atsisakė paklusti J. Stalino ultimatumui, nepasidavė nevilčiai ir išsaugojo valstybės nepriklausomybę. Istorikų atlikti gana kruopštūs Lietuvos ir Suomijos patirtų žmonių aukų skaičiavimai parodė, kad nespėjusi subręsti Lietuvos visuomenė patyrė daugiau kaip dešimt kartų didesnius žmogiškųjų išteklių nuostolius, lyginant su užpuolikams pasipriešinusia Suomija.

Lietuvoje sėkmingai 1918-1925 metais prasidėjusį tautos telkimosi procesą netrukus apsunkino vietinių politinių jėgų nesutarimai, kuriais tuoj pat bandė pasinaudoti Lietuvos nepriklausomybei priešiškos jėgos. Šiuos bandymus sužlugdė ryžtingos 1926 m. gruodyje įvykdytos politinės permainos. Tačiau pervertinus centrinės valdžios vaidmenį, atsisakius kai kurių demokratinio valdymo bruožų ir užkrovus visą atsakomybę už krašto likimą Prezidentui bei jo rėmėjui ratui, netrukus išryškėjo visuomenės konsolidacijai kenkiantys reiškiniai: kai kurių valdymo institucijų arogancija, atskirties tarp skirtingas ūkinės veiklos galimybes turinčių visuomenės sluoksnių didėjimas, nepasitikėjimas valdžios gebėjimu spręsti socialinius prieštaravimus.

Siekiant sustabdyti pilietinės visuomenės formavimąsi pakanka didžiąją jos dalį paversti bežemiais ir benamiais. Taip ir buvo padaryta Lietuvoje, ją okupavus. Nacionalizavus žemę ir vykdant masinę urbanizaciją daugybė žmonių buvo išvaryti iš gimtųjų vietų ir apgyvendinti valstybei priklausančiuose „komunaliniais“ vadinamuose būstuose. Vidurinėsios klasės nuostatos buvo užgniaužtos, melioracijos priedanga sunaikinus buvusias ūkininkų sodybas ir sukūrus kaimuose vadinamąsias „brigadų“ bei „centrines“ gyvenvietes. Stebina tik tai, kad per visą okupacijos penkiasdešimtmetį nepavyko iš tautos istorinės atminties ištrinti pilietinio susitelkimo poreikio. Sąjūdžio fenomenas tik dar kartą patvirtino, kokią milžinišką jėgą gali parodyti net beginklė, bet doroviškai susivienijusi visuomenė.

Tiesa, šis dvasinis pakilimas buvo labai trumpas. Ko nepavyko padaryti svetimiesiems, gali būti galutinai suniokota, nesugebančios atkurti visuomenės pasitikėjimo savos, bet piliečių negerbiančios ir su jų poreikiais bei galimybėmis nesiskaitančios valdžios institucijų rankomis. Tolesnė visuomenės eroziją galima sustabdyti tik nedelsiant keičiant jos strateginio valdymo metodologiją – nuo besiorientuojančios į bendruosius ekonominės raidos rodiklius į strategiją, pagrįstą visuomenės susitelkimu, šiuolaikinių bazinių poreikių ir galimybių juos patenkinti analize. Ši metodologija turi skatinti visų socialinių sluoksnių iniciatyvumą, atkuriant savivaldą ir piliečių atsakomybę.

Globalizacija versus globalizmas

Šiuolaikinė visuomenė (ne tik Lietuvoje) yra patekusi į labai savotiškus technologinių bei socialinių mokslų sandūroje atsiradusius spąstus. Naujosios technologijos visiškai pakeitė daugelio profesijų turinį, sukūrė naujus, gyvenamos stilių radikaliai pakeitusius produktus, keliolika kartų padidino darbo našumą ir ryškiai pagerino šias technologijas naudojančių imonių ekonominius rodiklius. Kai kurie socialiniai mokslai, pasinaudoję naujomis informacijos pasiekiamumo galimybėmis, didžiausią dėmesį sutelkė į ekonominių rodiklių dinamikos fiksavimą ir jos išorinių pasekmių analizę. Ūkinės pažangos statistiniai duomenys užgožė svarbiausią šios pažangos kūrėją – žmogų, t.y. jo asmenybę, jo dvasinį gyvenimą, kultūrinį akiratį, dorovines nuostatas. Statistiniai vidurkiai liudijo apie gerėjantį gyventojų aprūpinimą prekėmis ir kai kuriais paslaugomis, tačiau labai menkai atspindėjo didžiulius atskirų socialinių grupių gyvenimo kokybės skirtumus.

Masinio naikinimo ginklų sukūrimas skirtingomis ideologijomis besivadovaujančiose valstybėse, kaip bebūtų paradoksalu, išryškino karinių konfliktų prevencijos ir tarpvalstybinio bendradarbiavimo būtinybę. Ekonominės galios stiprinimas, o ypač energijos išteklių valdymas tapo efektyvesne savo įtakos didinimo priemone už karinę jėgą. Verslo struktūros ėmė daryti vis didesnę įtaką politinėms struktūroms ir skatino tarptautinę kooperaciją. Atsirado nauja – globalizacijos strategija, kurios plitimas turi tiek teigiamų, tiek ir ypatingai neigiamų pasekmių. Globalizacija, išryškinusi ekonominės ir kultūrinės integracijos naudą, atskleidusi bendrus žmonijai išylančius pavojus, tuo pat metu paskatino žmonijos gyvenamos unifikacijos tendenciją.

Globalizacija sąlygojo naujos ideologijos – globalizmo susiformavimą ir ypatingai spartų jo plitimą. Globalizmas, tariamai pretenduojantis atstovauti visos žmonijos interesus, vis agresyviau braunasi ne tik į ekonomikos, bet ir privataus gyvenimo sferą, ją standartizuodamas, diegdamas bendrus vartojimo igū-

džius, platindamas primityvizmą netgi asmeniniame bendravime, fetišizuodamas fizinių bendravimo veiksnių vaidmenį. Iki absurdo pervertindamas finansinių išteklių vaidmenį, globalizmas kuria taip vadinamąją vartotojų visuomenę, kurioje pagrindiniu žmogaus tikslu tampa pelno siekimas ir medžiaginio turto kaupimas.

Globalizmo siekiai rodo, kad tai yra ne kas kita, kaip ankstesnių totalitarinių režimų (sovietinio socializmo, maoizmo ir pan.) modifikacija, pritaikyta šiuolaikinei mobilijai visuomenei. Tarsi pratęsdamas sovietinio režimo laikais propaguotą abstrakčios „tarybinės liaudies“, kuriai vadovauja niekada neklystančioji „partija“, koncepciją, globalizmas įnirtingai platina vadinamojo „pasaulio piliečio“ įvaizdį. Tačiau „pasaulio pilietis“ šiuose planuose iš tikrųjų tėra tik statistinis kurios nors makrogrupės, pavyzdžiui, darbo jėgos vienetas, privalantis paklusti iš anksto anonimiškų veiksnių sąlygojamai bendrai tvarkai, neturintis jokių galimybių dalyvauti tos „tvarkos“ planavime. Tai be-tautė, jokių etninės kultūros bruožų ir pastovios vietos žemėje nebeturinti būtybė, kurios veiksmų laisvės lauką apriboja šiuo metu egzistuojanti paklausa darbo rinkoje ir gaunamos pajamos.

Šių būtybių nesaisto jokie doroviniai principai ar įsipareigojimai, nesieja jokie glaudesni ryšiai nei su šeimos nariais, nei su bendramoksliais, bendradarbiais ar bendrapiliečiais. Globalizmas ypač skatina individualistines nuostatas, kuriose šeima įvardijama kaip dar viena asmens laisvę varžanti institucija. Naujais mūsų tyrimais rodo, kad tokiomis nuostatomis besivadovaujančio individo sąmonėje net žmogaus gyvybė praranda prasmę. Gyvenimas užpildomas veiklos šablonais, konstruojamais pagal viešojoje erdvėje multiplikuojamas vis absurdiškesnes imitacijas. Išnyksta natūralus saugumo siekis, užuojauta, prierašumas, o jų vietą užpildo beprasmiškas agresyvumas, pseudorekordų troškimas, nuobodulys ir vis sunkiau beįveikiama depresija. Ryškus tokios absurdiškos imitacinės elgsenos pavyzdys – paklaikusiomis akimis ant galingo motociklo, populiariai vadinamo „britva“, kėpsantis narkomanas, greiktelyje besiblaškantis iš vienos eismo juostos į kitą, lekiantis ant vieno rato ir jau nebesugebantis suvokti, kokį pavojų jis kelia ir sau, ir aplinkiniams. Interviu su tokiu „britvininku“ metu paaiškėjo, kad motociklą jam padovanojo kažkur toli besidarbuojantys tėvai, kurie tenkindami eilines paauglio užgaidas bando tokiu būdu kompensuoti seniai išnykusį bendravimą su Lietuvoje palikta savo atžala.

Kita globalizmo ideologijos pasekmė – „dėžinis“ žmogus, kurio socialiniai interesai apsiriboja maršrutu – „darbas (mokykla) – namai“. Tipiškas „dėžinis“ individas – daugiabučio namo gyventojas, nepažįstantis net savo artimiausių kaimynų ir nejaučiantis jokio poreikio su jais susipažinti. Jam visiškai sveti-

mos tokios sąvokos, kaip bendrija, talka, viešasis interesas. Užvėręs „dėžės“ (buto) duris, jau laiptinėje jis pasijunta svetimas. „Dėžinių“ kategorijai priklausantis darbuotojas atidirba „nuo – iki“, niekada nėra lojalus darbovietei, o su bendruomene sąveikauja tik tada, kai atsiduria situacijoje, kuri jam – nepalanki arba nemaloni asmeniškai. Viešojoje erdvėje šios kategorijos asmenis gali atpažinti pagal jiems būdingą abejingumą ir nevalyvumą. Apie tokius sakoma, kad jie „sukrunta“ tik tada, kai gauna didesnes, negu tikėjosi sąskaitas, pavyzdžiui, už buto apšildymą ar kitas komunalines paslaugas.

Ypatinga „dėžinio“ individo atmaina – „virtualusis“ žmogus. Mūsų naujausi tyrimai rodo, kad dažniausia (nors anaipol ne visada) jiems būdinga priklausomybė nuo kompiuterio. Jie negali atsakyti, ar kada nors yra pasiuntę ne elektroninį pasveikinimą draugui su gimtadieniu („gal kažkada, kai mokiausi pradinėse klasėse“), sakosi neprisimenantys, kada yra kam nors įteikę puokštę gėlių, tačiau tvirtina, kad turi draugų, kurių niekada nėra matę. Virtualiojoje erdvėje jie mėgsta prisistatyti tuo, kuo nėra, bet norėtų būti, tačiau labai sutrinka, kai tenka bendrauti ne per ekraną. Neretai jie dalyvauja neakivaizdinėse diskusijose net tokiose srityse, apie kurias beveik nieko neišmano, tačiau nepajėgia išreikšti savo minčių ar jausmų betarpiškai net tais atvejais, kai jokio specialaus pasirengimo nereikia. Juos atpažįstame iš labai skurdaus žodyno, netaisyklingos sakinio struktūros ir neretai gausybės elementarių gramatinių klaidų. Kitą individą jie pirmiausiai bando suvokti kaip kurio nors elektroninio tinklalapio personažą. Apie tai, kaip globalizmas gana agresyviai ir sparčiai išstumia tiesioginį bendravimą iš viešosios erdvės, pakeisdamas jį internetiniu, labai akivaizdžiai liudija „Facebook“ populiarumas.

Tačiau visas globalizmo sukeltas socialines deformacijas, pradedant vadinamaisiais „britvininkais“, ir baigiant „virtualiaisiais“ bei vadinamosios „belytės“ (ne realios, o tik įsivaizduojamos „netradicinės“) orientacijos asmenimis, lydi ypatingai pavojinga asmenybės ir visuomenės raidai – nelaimelio būsena. Ją sąlygoja natūrali žmogiškoji reakcija į absurdo apraiškas. Nei įsivaizduojamoji „supermeno“ laikysena, nei ypatingai gausus virtualusis bendravimas nepakeičia tiesioginio emocinio kontakto ir neleidžia laikyti savęs visaverte asmenybe. Deformuotos elgsenos modeliais besinaudojantis, bet psichiškai sveikas žmogus intuityviai jaučia skirtumą tarp imitacijos ir gyvenimo.

Didžiausiomis kliūtimis globalizmo ideologijai plisti yra kultūrinės universalijos, bendražmogiškos dorovinės vertybės, tautinė tapatybė, profesionalioji kultūra ir humanitariniai mokslai. Globalizmas, platinamas suprimityvinto gyvenimo „čia ir dabar“ nuostatą, įvelia ne tik valstybes ar tarptautines sąjungas, bet

ir atskiras socialines grupes į beprasmiškas „žurkių lenktynes“: besaikį vartojimą, grobuonišką planetos išteklių naudojimą, kėsiniąsi gyventi būsimųjų kartų sąskaita. Apie globalizmo pavojų visam žmonijos ir net planetos egzistavimui jau išpėjo įvairių valstybių atstovai, tarp kurių garbingą vietą užima ir neseniai į amžinybę išėjęs vienas iš iškiliausių Lietuvos visuomenės veikėjų – Vilius Bražėnas (1913–2010). Išsami globalizmo charakteristika pateikta jo 2000 m. išleistoje knygoje „Nauja pasaulio santvarka“ [6]. Jos tituliniam puslapyje tarsi apibendrinantis epigrafas įrašyti prelato Jono Balkūno žodžiai „Mes neprivalome kentėti dėl to, kad pasaulį kažkas nori padaryti imperija“. 2010 m. lapkričio 26 d. įvykusioje nacionalinėje Lietuvos sociologų konferencijoje [7] ne kartą akcentuotas šiuolaikinėje visuomenėje retai prisimenamas teiginys: „Mes nepaveldėjome žemės iš savo tėvų, mes ją pasiskolinome iš savo vaikų.“

Apie unifikuotos primityvios elgsenos užuomazgas prieš beveik aštuonis dešimtmečius išpėjo ir prieškarinio Lietuvos ekonomistas ir visuomenės veikėjas, vėliau – Sibiro kankinys, profesorius Jonas Pranas Aleksa (1879 – 1956). Dar 1933 m. išleistame darbe „Lietuviškų gyvenimo kelių beiėškant“ [8, 266 p] jis rašė: „Drauge mes nepamirškime, kiek vadinamasis modernusis žmogus yra pakrikęs, kokia anarchija jo mintyse, jausmuose ir nusiteikimuose. Be poilsio, kaip pašėlęs jis bėga, juda, jaudinasi ... dėl to daugiausia, kad ir vakar taip daręs, ir “visi” taip daro... Tai visa be tikro reikalo ir prasmės. Jo siela ir jo kūnas nuolat žalojami ir lyg į dalis draskomi: išorinių išpūdžių nuolat augęs troškulys, vidinis nedarnumas, nepasitenkinimas ir sielos tuštumas.“

Dabartinės strateginio planavimo metodikos ir nauji kaimo raidos procesai

Metodikas, taikomas sudarant Lietuvos nacionalinius ir rajonų savivaldybių planus, galima laikyti beveik klasikiniu globalizmo ideologijos produktu. Pavyzdžiui, 2007 m. vasario 23 d. redakcijos „Strateginio planavimo metodikoje“ [9], analizuojant vidinius institucijos veiksmus, siūloma nagrinėti: teisinę bazę, organizacinę struktūrą, žmogiškuosius išteklius (pareigybes, kvalifikaciją), finansinius išteklius, informacines ir komunikavimo sistemas, vidaus audito sistemą ir t.t. Strateginės plėtros planuose nurodomi tokie prioritetai, kaip ūkio konkurencingumo plėtra, inžinerinės ir transporto infrastruktūros ir aplinkosaugos plėtra, modernios ir saugios visuomenės plėtra; žemės ūkio ir kaimo plėtra. Pilietinės visuomenės samprata čia susiaurinama iki „žmonių išteklių“ arba „darbo jėgos“ sąvokų.

Jau pats vadinamųjų „prioritetų“ sąrašas liudija, kad siūlomoje planavimo metodikoje nėra logiškos sistemos, o radikalūs kaimo vaidmens pokyčiai net nenu-

matomi. Pagal šią metodiką sudarytuose savivaldybių strateginės plėtros planuose matome daugybę abstrakčių teiginių. Visiškai skirtingus išteklius turinčių savivaldybių planuose akcentuojamos tos pačios strateginės plėtros kryptys, kuriose veltui ieškotum naujos vietovių vaidmens sampratos ar vietovės specifikos analize pagrįstų kūrybinių sprendimų. Pavyzdžiui, Marijampolės rajono savivaldybės plėtros plane pateikiama tokia kaimiškųjų vietovių vizija: „Pagrindine kaimo gyventojų ekonominė veikla išliks intensyvus tradicinis žemės (mūsų išryškinta – J.J.) ūkis. Pagrindinės gamybos šakos – pieno gamyba ir cukrinių runkelių auginimas – bus derinamos su grūdų gamyba ir mėšine gyvulininkyste. Spartės ir ekologiškų žemės ūkio produktų gamyba. Sparčiai vykstant modernizacijos procesams ir aktyvėjant senyvo amžiaus gyventojų pasitraukimui iš prekinio žemės ūkio, išsivyras stambūs ir modernizuoti ūkiai. Gyventojų užimtumas žemės ūkyje mažės. Netradicinis žemės ūkis ir žemės ūkiui alternatyvi ekonominė veikla bus plečiama, siekiant padidinti kaimo gyventojų užimtumą ir pagerinti paslaugų teikimą.“ Ar šiame plane teikiama pirmenybė stambiesiems „tradiciniams žemės ūkiams“ nepriimena bandymo atkurti buvusius sovietmečio ūkinius darinius, tik priklausančius privatiems savininkams? Ar šioje vizijoje iš tikrųjų liko vietos smulkaus verslo plėtrai ir bendruomenių iniciatyvoms?

Tiek ilgalaikės strateginės plėtros, tiek trimečiuose veiklos planuose įvardijama gausybė uždavinių, kurių sprendimų galimybės - neišryškintos, o numatomos įvairios priemonės - menkai susijusios tarpusavyje. Gana dažnai supainioti strateginiai ir operatyviniai sprendimai, stiprybės su galimybėmis, o grėsmės su silpnybėmis. Labiausiai aktualūs klausimai šiose planuose aptariami aptakiomis frazėmis, tarsi pabrėžiant, kad tikros pažangos tikėtis neverta, nes tiek gyventojų struktūros, tiek jų ūkinės veiklos neigiami pokyčiai yra savaiminiai ir savivaldybės neturi galimybių juos įtakoti.

Šiaulių universiteto Kaimo plėtros tyrimų centre 2008-2010 metais atlikta beveik visų rajonų savivaldybių tinklalapių ir vietinių žiniasklaidos pranešimų turinio analizė parodė, kad tipišku pastarojo dvidešimtmečio reiškiniu kaimiškiosiose vietovėse tapo didėjantis nedarbas ir mažėjančios galimybės vietoje susirasti profesinį pasirengimą atitinkantį ir pakankamą pragyvenimą užtikrinantį užsiėmimą. Daugelyje rajonuose gyventojų skaičius mažėja gana sparčiai, o ypač po Lietuvos įstojimo į Europos sąjungą, atsiradus laisvam „darbo jėgos“ judėjimui. Kaimiškąsias vietoves, miestelius ir net atokiau nuo didesnių pramonės centrų esančius miestus palieka jaunimas ir labiausiai kvalifikuoti specialistai. Vykdam apklausas išryškėjo, kad vis sunkiau rasti šeimą, tarp kurios narių, artimų giminaičių arba kaimynų nebūtų išvykusių uždarbiauti į užsienį. Tik 7 proc. bendrojo lavinimo

baigiamosios pakopos (10-12 klasių) mokinių tikisi susieti savo ateitį su vietove, kurioje gimė ir užaugo [10].

Būtų natūralu tikėtis, kad matydamos ryškiai blogėjančią demografinę situaciją rajonų savivaldybės turėtų labai energingai ieškoti galimybių pagerinti jaunimo užimtumą. Gal būt strateginės veiklos planuose numatoma kurti naujas darbo vietas išsilavinusiam jaunimui: steigti projektavimo ir konstravimo organizacijas, kurti mokslinio tyrimo institucijų filialus, statyti įmones, naudojančias modernias gamybos technologijas? Gal svarstomi gyvenviečių, turinčių modernią infrastruktūrą, kurios būtų patrauklios jaunosms šeimoms, statybų projektai arba planuojami esminiai socialinių paslaugų sistemos ir kultūrinės veiklos pokyčiai? Tačiau savivaldybių planų analizė rodo, kad juose galima rasti tik pavienius, tarpusavyje nesusijusius bandymus spręsti šias problemas.

Pastarųjų penkerių metų kaimiškųjų ir atokesnių vietovių situacijos stebėjimai rodo, kad aktyviausi, bet nesiruošiantys visam laikui palikti Lietuvą žmonės, nebesitikėdami jokių ryškesnių pozityvių savivaldos sistemos pokyčių, patys ieško naujų radikalių, neretai netgi netradicinių sprendimų. Ypač tai būdinga žmonėms, jau sukaupusiems privataus verslo patirtį, padirbėjusiems ne vienoje užsienio valstybėje ir turintiems taip vadinamąjį pradinį kapitalą. Arčiau didžiųjų miestų ir gerų kelių esančiose vietovėse sparčiai mažėja apleistų vienkienių ir sodybų. Jas gana dažnai įsigyja šeimos, iki šiol gyvenančios miestų daugiabučiuose, net nesiruošiančios imtis agrarinio verslo. Vienus vilioja perspektyva sukurti šiuolaikinės šeimos poreikius tenkinančią nuosavą „giminės sodybą“, kiti puoselėja taip vadinamą „antrųjų namų“, kuriuose galėtų praleisti savaitgalius, atostogas, turėtų papildomą erdvę mėgiamiems užsiėmimams („hoby“), kūrybai, sportui, artimųjų suėjimams, planus.

Kai kurias perspektyvas aktyviam jaunimui kurtis kaime suteikė per porą pastarųjų metų ryškiai pasikeitusi Žemės ūkio ministerijos vadovų pozicija. Žymiai supaprastinus galimybę prekiauti nuosavuose ūkiuose pagamintais mėsos ir pieno produktais, daržovėmis, amatininkų dirbiniais vadinamuosiuose „ūkininkų turgeliuose“ padaugėjo šiais verslais užsiimančių jaunųjų ūkininkų. Iki šiol tik miestuose dirbę verslininkai gana drąsiai imasi stambaus agrarinio verslo: kuria mėšinių galvijų, parsivežtų iš kitų valstybių, bandas, įsigyja seniai nebenaudojamus ūkinius pastatus (garažus, sandėlius, dirbtuves ir pan.), juos restauruoja, planuodami čia įkurti mėsos gaminių įmones, tikėdamiesi gauti didesnę pelną, parduodami jose pagamintą produkciją.

Pastaruoju metu Vakarų Europos šalių pavyzdžiu ir Lietuvoje stiprėja agrarinio ir alternatyvaus (neagrarinio) verslo derinimo tendencija, kai šeimos ūkis gauna pajamas tiek iš žemdirbystės ar gyvulininkys-

tės, tiek iš paslaugų (statybos, būstų remonto, automobilių aptarnavimo ir remonto, žemės ūkio technikos remonto, kaimo turizmo, senyvų žmonių ir neįgaliųjų slaugo, vaikų popamokinio užimtumo ir kt.), prekybos ir pan. Apie tokias galimybes dar prieš beveik aštuonias dešimtis metų yra užsiminęs ir J.P. Aleksa [8, 183]: „žymią ūkininkijos dalį turime išmokyti dirbti ir kituose ne žemės ūkio versluose, pradėjus pirmiausia nuo naminės pramonės sričių. Ateityje, be abejo, bus ir kitų galimų.“

Naujausi mūsų tyrimai parodė, kad labai išaugo mažųjų (2-3 ha) ūkių vertė. Šiuos sklypus prieš nepilnus du dešimtmečius gavo kaimiškųjų vietovių gyventojai, neturėję nuosavos žemės. Nemaža tokių ūkių savininkų dalis jau tuo metu buvo pensinio amžiaus. Šviesios atminties profesorius Mečislovas Treinys tokius ūkius vadino „socialiniais“. Tradiciškai ūkininkaujant, pragyventi iš tokio ūkio beveik neįmanoma, tačiau papildomų pajamų ir nematerialinės naudos iš jo, žinoma, galima gauti.

Palaiptiesiems daugelio šių ūkių tvarkymą perėmė jaunesnioji karta. Kai kurie jų tęsia tradicinį ūkininkavimą, derindami jį su darbų mieste arba kituose ekonomikos sektoriuose, tačiau vis daugėja atvejų, kai mažųjų ūkių paskirtis radikaliai keičiama, pritaikant naujam verslui arba šeimos relaksaciniams poreikiams. Juose įrengiami šiltnamiai, plečiami sodai, įveisiamos vaistinių arba dekoratyvinių augalų plantacijos, dalis sklypo užsodinama, projektuojant nedidelius, šeimos parko paskirties miškelius, įrengiami šeimos sporto aikštynai, iškasami tvenkiniai ir t. t. Naujieji savininkai apsisprendžia, ar persikelti į buvusią tėvų sodybą, ar ją naudoti tik kaip „antruosius namus“. Tokiuose ūkiuose įrengiami giminės muziejai, patalpos šeimos narių kūrybinei veiklai: literatūrai, muzikai, dailei ir pan. Daugėja užsiimančių smulkiu kaimo turizmo verslu.

Antropologinės strateginio valdymo metodologijos bruožai

Antropologinė metodologija remiasi nauja kaimiškųjų vietovių vaidmens žinių visuomenėje samprata ir viešojo sektoriaus institucijų orientacija į gyventojų šiuolaikinių bazinių socialinių poreikių tenkinimą. Vieningos gyvybinės erdvės koncepcija [11] kaimiškąsias vietas traktuoja kaip neatskiriamą valstybės teritorijos dalį. Vienas iš svarbiausių šiuolaikinės demokratinės valstybės principų reikalauja užtikrinti, kad bet kurioje vietovėje nebūtų jokių prielaidų ekonominei, kultūrinei ar politinei atskirčiai. Jokia gyvenamoji vietovė negali būti kliūtimi visapusiškai asmenybės raiškai.

Dar 1999 metais Europos Komisijos užsakymu atliktame tyrime „Apie naują miesto ir kaimo partnerystę“ (Projekto vadovas – Flavio Boscacci) teigiama: „Kaimas jau nebėra žemės ūkio veiklos sinonimas.

Tai sritis, pasižyminti ūkinės veiklos įvairove, įskaitant šiuolaikinę pramonę (mūsų išryškinta – J.J.) ir paslaugų sistemą. Šį procesą palengvina infrastruktūros tobulinimas, naujų transporto linijų tiesimas ir geresnės galimybės pasiekti šias vietas bei naujos komunikacijos formos.“ [12]

Naujausi tyrimai, kuriuose dalyvauja ir Šiaulių universiteto atstovai [13], patvirtina, kad vyksta sparti mokslo ir verslo kooperacija: įmonės konkurencingumą lemia ne tiek jos industrinė aplinka, kiek gebėjimas prisitaikyti prie ypatingai greitai besikeičiančių vartojimo poreikių. Mokslo ir mokymo institucijų vertė labiausiai priklauso nuo jose besiformuojančių naujų akademinų mokyklų, tarp kurių vis didesnę reikšmę įgauna socialinių ir humanitarinių mokslų centrai. Antropologinė strateginio valdymo metodologija reikalauja skirti ypatingą dėmesį verslo dorovinėms orientacijoms ir humanitarinėms vertybėms. Vadovai, turintys gilų humanitarinį išprusimą, sugeba išsamiau įvertinti ne tik dabartinę situaciją, bet ir numatyti galimybes ateityje išvengti tiek ekonominių krizių, tiek kultūrinių ar politinių konfliktų.

Jau minėtą profesorių J.P. Aleksą visiškai pagrįstai galima laikyti vienu iš ryškiausių antropologinės metodologijos pradininkų Lietuvoje. Analizuodamas valstybės ūkio raidą jis išryškino naują ūkininkų vaidmenį ekonomikoje ir politikoje. Kapitalinio veikalo „Lietuvių tautos likimo klausimu“ I tome jis rašė: „Darbas ūkininkui nėra koks priešas, kaip neretai tai būna su samdininku, o jo draugas, jo gerovės kūrėjas. Tai jam yra ne skaudū prievarta ir dargi ne vien jo gerovei kurti priemonė, bei ir jo kūrybinėms jėgoms reikštis bei joms auginti priemonė.“ [8, 92 p.]. Aptardamas urbanizuotos visuomenės požiūrį į kaimą, jis pažymėjo: „Daugelis mūsų inteligentų, net tie, kurie save priskiria prie kraštutiniausių demokratų, iš tikrųjų į mūsų kaimietį žiūri su panieka. Vien pilką masę tenai temato, vien kaip į minią žiūri į mūsų ūkininkiją. Kad iš ūkininkijos galima būtų susilaukti ko nors gražaus ir didingo, jie netiki. Tuo pasireiškia vien tų inteligentų sielos tuštumas.“ [8, 167 p.] <...> Valstybė ir tauta tvirtai gali laikytis, klestėti ir būti užtikrinta dėl savo ateities, jeigu ji turi gausius privačios nuosavybės turėtojus, privačius savininkus. Čia turiu galvoje tokius savininkus, kuriems jų nuosavybė sudaro pagrindinį pragyvenimo šaltinį, pagrindinį jų verslą.“ [ten pat, 178 p.]

Ir mūsų dienomis neprarado reikšmės šie J.P. Aleksos žodžiai: „Lietuvos gyventojas ir kūrėjas iš senų senovės yra pamėgęs medį ir mišką. Nerasime lietuvių sodybos, kad ir paties smulkiausio ir vargingiausio mūsų ūkininko, kurioje nebūtų bent keliolikos medžių, ypač gluosnio, šito bemaž tautinio lietuvių medžio, slyvų ir vyšnių ir kiek nors krūmelių, o prie trobos langų – nors mažo gėlynėlio, kur auga rūta ir mėta,

jurginiai, našlaitės, saulutės, rožės, <...> gvazdikai ir dar šios ar kitos gėlės. Paprastai mūsų ūkininko sodnely dar auga obelių ir kriaušių, o aplink trobesius ir kitose vietose, be gluosnių, dar ir beržų, alksnių, šermukšnių, ievų, gana dažnai ir liepų, klevų, ažuolų, uosių ir kitų medžių.“ [ten pat, 224 p.] Kaip rodo ką tik užbaigti mūsų tyrimai, dauguma jaunų šeimų, šiuo metu dar tebesiglaudžiančių miesto daugiabučiuose, vis dažniau vadinamose gelžbetonio džiunglėmis, didžiausia gyvenimo svajone laiko nuosavą sodybą užmiestyje, jaukiame gamtos prieglobstyje.

Antropologija plačiąja prasme suvokiama kaip mokslas apie žmogų – visuomenės narį. Socialinė antropologija, nagrinėjanti žmogų jo istorinėje raidoje ir visapusiškoje veikloje, remiasi ne tik etnologija, kultūrologija, psichologija, bet ir edukologija, sociologija ir vadyba. Socialinė antropologija tiria skirtingiems socialiniams sluoksniams būdingus elgsenos bruožus, gyvenimo įpročius, kultūrinius standartus. Siekdami mažinti didžiausią mūsų visuomenės problemą – vos ne visuotiniu tapusį susipriešinimą, kuri publicistai jau yra gana taikliai įvardiję kaip „visų karą prieš visus“, turime kuo greičiau pereiti nuo formalaus, nesusistemintais makroekonominiais kriterijais grindžiamo socialinio planavimo prie antropologinės, t.y. į piliečių pagrindinių gyvybinių poreikių tenkinimą orientuotos strateginio planavimo metodologijos.

Antropologinė metodologija strateginį valdymą vertina kaip galimybę kuo geriau patenkinti pagrindinius (bazinius) socialinius poreikius, tarp kurių svarbiausi yra patogus būstas, galimybė realizuoti kūrybinius gebėjimus profesinėje veikloje ir nuolatinis žinių atnaujinimas, jauki ir saugi aplinka, dvasiškai turin gas poilsis [14, 14-20 p.]. Visuomenė, kuri gali šiuos poreikius patenkinti, yra pilietiška, besivadovaujanti pastoviomis dorovinėmis nuostatomis. Tokioje visuomenėje valstybės teritorija neskirstoma į „centrą“ ir „provinciją“, o piliečiai nelaikomi „žmonėmis iš gatvės“, t.y. pašaliečiais, kuriems, atseit, nebūtina gilintis į vidaus ar užsienio politikos reikalus.

Bet kurie visuomenę liečiantys sprendimai, pradedant teritorijos administraciniu skirstymu ir baigiant pensijos dydžio nustatymu, turi būti priimami tik demokratiniais metodais, t.y. atsklausiant piliečių ir įsiklausant į jų vertinimus bei pasiūlymus. Ši metodologija jokiū būdu netoleruotų rinkimų į savivaldybes pagal partinius sąrašus, kai bendras visų dabar Lietuvoje registruotų partijų narių skaičius nesudaro nė 2 proc. rinkėjų skaičiaus, arba valstybės teritorijos skirstymo į mistinius „europinio dydžio regionus“, nes esą taip reikalauja narystė Europos Sąjungoje. Ugdymo, sveikatos apsaugos, gyventojų saugumo ar bet kurių kitų viešojo sektoriaus institucijų dydį ir teritorinį išdėstymą gali nustatyti tik pati konkrečios valstybės visuomenė. Jokia tarpvalstybinė institucija negali kiš-

tis į savivaldos, bendruomenių ar privataus gyvenimo reikalus.

Antropologinė metodologija siūlo strateginio valdymo procese remtis technologinių, socialinių ir humanitarinių mokslų suderinamumo principu. Strateginis planavimas, vykdomas remiantis išsamia vidaus išteklių bei išorinės situacijos analize, turi apimti šias visuomenės gyvenimo sritis:

- būsto politika, tenkinanti visų pilietinės visuomenės sluoksnių interesus, užtikrinanti jaukią ir saugią bendruomenės aplinką;
- ekonomikos skatinimas, remiantis pažangiausiaiomis technologijomis ir griežtai laikantis aplinkosaugos reikalavimų;
- optimalių sąlygų sudarymas mokymuisi visą gyvenimą;
- aukščiausius dorovės standartus atitinkančios vertybinės orientacijos formavimas;
- etnografinio paveldo ir tautinės tapatybės puoselėjimas, besiremiantis pasaulinės kultūros universalijomis.

Ši metodologija gali tapti orientyru, formuojant tiek ilgalaikius visos valstybės, tiek regioninius ar savivaldos institucijų vidutinės trukmės bei metinius planus.

Antropologinė strateginio valdymo metodologija, nagrinėdama tiek besimokančio jaunimo profesinio orientavimo, tiek suaugusių gyventojų profesinio orientavimo problemas, atmesdama primityvų liberaliosios ideologijos sąlygotą darbinės veiklos kaip „paslaugų“ traktavimą, reikalauja ypatingą dėmesį skirti asmenybės individualiųjų kūrybinių gebėjimų ugdymui ir talento išryškiniui. Šioje darbo ir profesijos traktuotėje iškyla ypatinga, bet dabartinėse planavimo metodologijose ignoruojama „pašaukimo“ sąvoka. Pašaukimas yra neatsiejamas nuo asmenybės kryptingumo ir talento, valios ir vertybinės orientacijos ugdymo. Gerai žinoma, kad pašaukimas būtinas ne tik tokiai ypatingai profesijai, kaip dvasininkui, bet ir mokytojui, gydytojui, inžinieriui ir pan. Netalentingo mokytojo ar gydytojo veikla gali sąlygoti ne tik atskirų individų asmenybės galių slopinimą ar mirtį, bet ir masinį bendruomenės nusivylimą švietimo ar sveikatos priežiūros sistemomis.

Be pašaukimo jau labiau neįsivaizduojama mokslininko bei menininko veikla. Tačiau kai Švietimo ir mokslo ministerija tiek bendrojo lavinimo, tiek ir profesinio rengimo institucijas, neišskiriant kolegijų ir universitetų, vertina tik kaip paslaugos teikėjus, jas finansuodama per vadinamuosius „krepšelius“ ir užsakomuosius „projektus“, planavimo metodikose pašaukimo ugdymui nebelieka vietos. Apie tai jose net neužsimenama. Mokymo ir mokslo institucijų veikla vertinama pagal nieko bendro su pašaukimu neturinčius statistinius rodiklius, pasitelkiant diletantiškas

biurokratinės procedūras, „projektų atrankos komitetas“ bei „ekspertų grupės“. Jų veiklos rezultatų ir plėtros perspektyvų visapusišką giluminį vertinimą pakeičia primityvių „ataskaitų“ ir „įsisavintų lėšų“ kiekio palyginimas.

Biurokratiniame vertinimo procese išnyksta tokie kriterijai, kaip konkrečios institucijos regionui teikiamos ilgalaikės mokslinės ir moralinės naudos perspektyva. Regionų subalansuoto darnaus vystymosi siekis, stiprėjant planavimo unifikacijai ir valdymo centralizacijai, lieka tik abstrakčia deklaracija. Atokiau nuo didžiųjų industrinių centrų esančių vietovių plėtros perspektyvas užgožia ne tik žiniasklaidos uoliai propaguojamas šių centrų geografinis bei kultūrinis patrauklumas, bet ir juose koncentruojamos finansinės investicijos, sąlygojančios geresnį pagrindinių socialinių paslaugų (pavyzdžiui, sveikatos apsaugos) prieinamumą ir kokybę bei didesnes socialinio mobilumo galimybes.

Netolygus regionų vystymasis sukelia ir gana pavojingas sociokultūrinės distancijas, apie kurių keliamą grėsmę jau seniai įspėjo sociologai: „Masinės sąmonės stereotipai ir jų pokyčiai atsiliepia tiek visuomenės nuotaikoms, tiek visai valstybės raidai“ [15, 163-164 p.] Vietovės, kurioms būdingos menkos užimtumo galimybės ir nuo visuomenės atitolintos socialinės paslaugos, tampa nepatraukliomis ir nesaugiomis. R. Grigas akcentuoja, kad „socialinių distancijų turinio suvokimą lydi konfliktiškumo laipsnis. Konflikto kaupimosi diapazonas tęsiasi nuo sąlygiškai neutralaus arba pateisinamo iki aštraus negatyvaus gyvenimo kokybės skirtumų vertinimo“ [ten pat, 169-170 p.].

Išvados

1. Poindustrinėje visuomenėje, kurią vis dažniau apibūdiname kaip žinių ir kūrybos visuomenę, radikaliai keičiasi skirtingo urbanizacijos lygio vietovių vaidmuo. Tobulėjant kelių ir kitų komunikacijos priemonių tinklui, industrializacija pradeda apima apimti vietoves, kurios iki šiol buvo tradiciškai laikomos agrarinėmis. Stambiuosius pramonės objektus, kuriems aptarnauti reikėjo kelių ar net keliolikos tūkstančių darbuotojų keičia lanksti filialų sistema.
3. Žymiai pagerėjusi galimybė pasiekti kaimiškąsias ir nuo didžiųjų pramonės centrų nutolusias vietoves bei sparčiųjų informacijos perdavimo priemonių plitimas suformavo naujas jų funkcijas ir atvėrė naujas jų pažangos perspektyvas.
3. Prieš kelis dešimtmečius išryškėjusios žmogaus atotrūkio nuo gamtos pasekmės sąlygoja vis stiprėjančią siekį šį atotrūkį sumažinti. Tai pasireiškia naujos būsto sampratos formavimusi, didėjančiu ekologiškų maisto produktų ir iš natūralių medžiagų pagamintų medikamentų poreikiu, sveikos

gyvensenos populiarumo stiprėjimu, žymiai gilesniu klimato kaitos procesų supratimu.

4. Žinių visuomenėje žemo urbanizacijos lygio vietovės imamos vertinti, remiantis ne tik agrarinės ekonomikos, bet ir aplinkosaugos bei relaksacijos galimybių kriterijais. Šių vietovių patrauklumas didėja, formuojant naujas gyvenvietes, geriau išnaudojant vietinius rekreacinius išteklius, kuriant žymiai aukštesnio bendrojo išprusimo ir profesinio pasirengimo reikalaujančias darbo vietas.
5. Tiek subalansuotą regionų vystymąsi, tiek atokesnių ir žemesnio urbanizacijos lygio vietovių pažangą stabdo ligi šiol naudojama strateginio planavimo metodika, pagrįsta tarpusavyje nepakanamai susietų socioekonominių rodiklių analize, atspindinčia ne plėtros galimybes, o statiską dabartinės situacijos vertinimą. Centralizuota strateginės plėtros planų rengimo metodika neišryškina nei vietovės specifikos, nei jose besiformuojančių socialinių problemų sprendimo galimybių.
6. Lietuvos įstojimas į Europos Sąjungą, atverdamas naujas tarptautinio bendradarbiavimo galimybes, išryškino ir globalizacijos sąlygojamas grėsmes: galimą labiausiai kvalifikuotų specialistų praradimą, aštrią, neretai netgi agresyvią konkurencinę aplinką, valstybės centrinio valdymo ir savivaldos galių silpnėjimą, didėjant tarptautinių institucijų įtakai, priimant Lietuvai ypatingai reikšmingus strateginius sprendimus.
7. Globalizacija, skatinanti tarptautinį mokslo ir verslo bendradarbiavimą, sąlygojo ir naujos transnacionalinės ideologijos – globalizmo atsiradimą bei spartų jo plitimą. Globalizmas, pretenduojantis atstovauti visos žmonijos interesus, ignoruoja neseniai savarankišką vidaus bei užsienio politiką vykdyti pradėjusių valstybių siekius, iš tikrųjų atstovaudamas tarptautinių finansinių institucijų interesus, plėsdamas jų įtaką ir galią.
8. Globalizmas vis agresyviau braudamasis ne tik į ekonomikos procesų raidą, bet ir privataus gyvenimo sferą, sukelia elgsenos unifikavimo ir tautinės tapatybės praradimo grėsmę. Naujosios informacinės technologijos, pajungtos globalizmo ideologijai, kėsina į asmenybės savitumą, tiesioginių žmonių bendravimą bandydamos pakeisti virtualiuoju, platindamos primityvios elgsenos modelius, ignoruodamos pamatines bendražmogiškąsias vertybes.
9. Antropologinė strateginio valdymo metodologija, remdamasi vieningos gyvybinės erdvės koncepcija, skirtingo urbanizacijos lygio arba nuo pagrindinių industrinių centrų nutolusias vietoves vertina kaip neatskiriamą valstybės teritorijos dalį, kurioje negali būti toleruojama nei ekonominė, nei kultūrinė arba politinė atskirtis. Pagrindinis teisinės

demokratinės sistemos principas reikalauja užtikrinti, kad jokia gyvenamoji vietovė nebūtų kliūtimi visapusiškai jos gyventojų raiškai ir sociokultūrinei pažangai.

10. Antropologinė metodologija strateginį valdymą traktuoja kaip priemonę, leidžiančią kuo geriau patenkinti bazinius socialinius gyventojų poreikius, tarp kurių svarbiausi yra šie: patogus būstas, galimybė ugdyti kūrybinius gebėjimus bei realizuoti juos dinamiškoje profesinėje veikloje, jauki ir saugi bendruomenės aplinka, turiningo poilsio ir sveikos gyvensenos galimybės. Tai galima pasiekti planavimo procese visapusiškai derinant technologinių, socialinių ir humanitarinių mokslų pasiekimus. Gilus humanitarinis išsilavinimas atveria galimybes strateginio valdymo procese remtis pamatinių dorovinių vertybių sistema: ne pelnas bet kuria kaina, o žmonių gyvenimo kokybės gerinimas turi tapti strateginio valdymo tikslu.

Literatūra

1. Vaskela, G. (1998). *Žemės reforma Lietuvoje 1919-1940 m.* – Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla.
2. Povilaitis B. (1997). Lietuvos žemės ūkis 1918-1940: jo raida ir pažanga. 2-asis leid. - V. : Tėvyinės sargas.
3. Svirskis, A. (2008). *Lietuvos kaimas: žvilgsnis į istoriją, dabartį ir ateities viziją.* // *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 2 (11) nr. – Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 8-14 psl.
4. Mikatavage, R. (1997). *Satisfaction in the Land of Opportunities.* Melodija Books, Hampstead, MD (USA).
5. Jakubauskas, S. (1939). *Žemės ūkio politika* // *Vairas*, nr. 43, p. 846–847.
6. Bražėnas, V. (2000). *Nauja pasaulio santvarka?* Kaunas: Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga.
7. *Ar gali sociologija pakeisti Lietuvos visuomenę?* (2010). Programa ir tezės. Nacionalinė Lietuvos sociologų konferencija. – Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
8. Aleksa, J. 9 (1999). *Ūkio, mokslo ir valstybės baruose.* Sudarė prof. Mečislovas Treinys. – Vilnius: Leidykla UAB „Nirmedas“.
9. *Strateginio planavimo metodika* (2007). Nauja metodikos redakcija - nuo 2007-02-23. Nr. 194, 2007-02-07, *Žin.*, 2007, Nr. 23-879.
10. Jasaitis, J., Ratkevičienė V. (2008). *Lietuva – besimokančio jaunimo akimis: Žinios, požiūriai, sprendimai.* // *Jaunimo gyvenimo stiliaus kaita modernėjančioje visuomenėje.* – Panevėžys: Panevėžio kolegija, p. 5-14.
11. Jasaitis, J., (2009) *Vieningos gyvybinės erdvės kūrimo link.* // *Žemės ūkis.* Verslas. 2009 m. spalio, Nr. 10 (949). ISSN 0134-3173. 3, 9-10 psl.
12. *A Typology of Rural Areas in Europe.* (1999). Project Director: Flavio Boscacci. – Milan (Italy).
13. *Increasing Regional Competitiveness: Interaction between Science and Business (Theoretical Approach).* (2010). International Scientific Conference. November 18-19, 2010. Siauliai University.
14. Jasaitis, J. (2009). Konferencijų „Šiuolaikinio kaimo vizija“ koncepcija ir misija. // *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos.* – Šiauliai: Šiaulių universitetas.
15. Rapoportas, S.; Grigas R. (1984). „Asmenybės ugdymo sociologinės problemos“. – Vilnius: Filosofijos, sociologijos ir teisės institutas.

J. Jasaitis

Anthropological Approach for Development of Hinterlands and Non-Urbanized Areas

Summary

The paper deals with the essential changes of socio-economic and socio-cultural role of the different areas in the post-industrial society, which is more often characterized as the society of knowledge and creativity. While cities in many countries are still growing supposedly engraved and uncontrollably, but their role and internal structure in the post-industrial society varies dramatically. Central parts of cities are becoming as a complex of administrative institutions and also are using for the designing and developing of business contacts. Number of residents in city centers is dramatically reduced. Surrounding neighborhoods, which until recently have been densely populated, becomes

uncomfortable and less suited for permanent residence of modern business people.

Industrial enterprises and logistics centers are increasingly being established in suburban areas. Modern manufacturing facilities are often built near the central traffic arteries, and residents of old districts, in last decades used for apartment houses, are moving into private homesteads, located in new suburban areas and small towns. New hotels and shopping malls are establishing in suburban areas. Large industrial complexes are increasingly being replaced with flexible branches, departments and associations.

Our latest research has shown, that the space, used

for a single family homestead, in recent years greatly increased. Radical improvement of the network routes through arrangement of wide beltways with rational layout of radial roads allow to avoid the traffic jams in rush hours and increase speed. It creates new opportunities for ex-urban residents live in countryside areas, previously used only as rural.

Qualitatively new system of urban-rural cooperation is developed in recent decades. Former traditional understanding of the concepts of cities and villages in the more developed countries loses its meaning. First of all, the modern technologies, now used in agriculture, greatly increase the productivity of farmers and essentially change the actual content of their professional activity. Secondly, the use of modern agricultural machinery and advanced technology requires higher general and vocational education workers in the agricultural sector.

Due to the increasing understanding of the role of ecology and healthy lifestyle awareness of the importance of the agricultural sector over the last decade increases. People in developed and rapidly developing countries again came to the realization of the positive features of the countryside and rural lifestyle. Society no longer considers the agricultural sector as inefficient and insignificant for the state's economy. In the worldview of the modern educated society agricultural sector is estimated as a manufacturer of natural food products and raw materials for the production of natural medicines, nutritional supplements and other items of everyday life. New countryside residents are trying to create a more comfortable environment for the private life of family members, make better use of recreational resources and other positive features of rural areas. New information

technologies also expand the possibilities for creating modern jobs directly at home or near the place of residence. This, in turn, allows to reduce nonproductive expenditure of time, to use a flexible schedule of professional work, better align the achievement of a professional career to the duties of a family member, including the use of modern methods of education of the younger generation.

The main obstacle to more rapid and effective implementation of these progressive trends of the development of society still is an old system of strategic planning, which relies heavily on long-outdated criteria for evaluating the role of cities and villages, as well as on the insufficiently related to each other statistical indicators of external economic development. The current methodology of strategic management is almost not taken into account the basic social needs of the basic social needs of people as producers, consumers, creators, and ultimately, as citizens. Our latest researches, performed in the last decade, has led to the creation of a radically new – an anthropological methodology for drawing up plans for a balanced and sustainable development of regions and municipalities. This methodology also allows us to strengthen the system of moral values, develop the creative activity of the society, to create favorable conditions for employment of educated youth, reduce emigration and to confront to the spread of primitive understanding of the population only as a labor force or human resources.

Keywords: preconditions for strategic planning, basic social needs, civic participation, an anthropological approach, sustainable development, contemporary urban and rural partnership.